

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Litteraturvetenskapliga Institutionen
Interdisciplinärt arbete

LIVET FRÅN DEN MÖRKA SIDAN
**- Om den litterära dystopins möjligheter i ett
samhällskritiskt klassrum**

HT 2008
Författare: Marie Hellström
Handledare: Dag Hedman, Ann Boglind

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	3
1.1 Syfte och frågeställning	3
1.2 Metod och teori	4
1.2.1 Metod	4
1.2.2 Teori	4
1.3 Material	7
1.4 Tidigare forskning	7
2. AVHANDLING	8
2.1 Begreppsdiskussion	8
2.2 <i>Resa till Venus</i>	9
2.2.1 Samhälle	10
2.2.2 Genusaspekter	14
2.3 <i>CoMa</i>	15
2.3.1 Maktfördelning	16
2.3.2 De artificiella intelligenserna och Nishin	18
2.3.3 Människan och hennes önskningar	19
2.3.4 Samhälle	21
2.3.5 Genus och sexualitet	22
2.4 Resultat och ideologiska paralleller	22
3. PEDAGOGISK RELEVANS OCH MÖJLIGHET	28
4. SAMMANFATTNING	30
LITTERATURFÖRTECKNING:	32

1. INLEDNING

Alltsedan det moderna samhällets uppkomst har frågan om vad ett gott respektive ont samhälle innebär engagerat människan. Likväl som andra tänkare och teoretiker har skönlitterära författare med gestaltningar av dylika problemställningar skapat forum för samhällskritik och debatt. Begreppet utopi tog sin fasta form år 1516 då Thomas More (1478-1535) utkom med *Utopia*, vilken skildrar en drömartad värld. Flera forskare anser dock att den litterära utopin ha sitt ursprung så tidigt som i antika myter. Allmänt sett har den utopiska samhällsskildringen sin motsats i dystopin, vilken kontrasterande gestaltar ett allt annat än önskvärt samhälle. Tidigare forskning framhåller att den dystopiska samhällsskildringen, med dess tekniska knep i att placera fiktionen i en tid och en plats långt ifrån samtiden, har stora möjligheter att införa nya och fräscha perspektiv på sociala och politiska förhållanden som annars kan tas förgivna, och anses vara naturliga eller oundvikliga.¹ Utifrån detta perspektiv ges stora möjligheter att på olika vis använda dystopisk skönlitteratur i undervisning, speciellt i ämnen såsom samhällsvetenskap och svenska.

Detta arbete belyser hur två svenska romaner under 1900-talet använder en dystopisk tematik för att diskutera och kritisera samtida samhällsklimat. Vad som i dessa fiktioner karaktäriserar ett gott eller ett undermåligt samhälle och vilka teoretiska tankar och ideologier som kan utgöra dess grogrunder diskuteras. Därefter lyfts den litterära dystopins möjliga roll inom undervisning i svenska och samhällsvetenskap, samt ämnesövergripande. Gällande begreppen utopi och dystopi finns hos forskare i dag inte någon exakt enhetlighet i begreppsdefinitionen. Eftersom den dystopiska tematiken används och flyter in i flertalet olika genrer och subgenrer är gränsdragningen dem mellan också omdebatterad och svårdefinierad. I detta arbete ges endast en någorlunda övergripande bild av de problemställningar som lyser starkast i aktuell forskning, dock är inte ambitionen härmed att ge några djupare insikter i relaterad problematik eftersom varken tid eller utrymme kan anses vara tillräckligt.

1. 1 Syfte och frågeställning

Syftet med föreliggande arbete är att utifrån två svenska 1900-tals romaner med dystopisk tematik utröna vilken syn på samhälle och människa som karaktäriseras, och koppla dessa till relevanta samhällsteoretiska utgångspunkter. Utifrån uppnådda resultat i dessa avhandlingens första delar kommer den pedagogiska relevansen och de pedagogiska möjligheterna att i skolan arbeta med dystopiska skildringar i svenska och samhällskunskap samt ämnesövergripande att diskuteras.

Frågeställningar som har legat till grund har varit:

*Vad är det för samhälle som skildras i *CoMa* och *Resa till Venus* – vem/vilka har ekonomisk, social och politisk makt?

¹ Keith M. Booker *The Dystopian Impulse in Modern Literature. Fiction as Social Criticism* (Westport, Connecticut. London. 1994) s. 19.

*Vilka faktorer används för att upprätthålla och bevara denna maktfördelning?

*Hur skildras genusaspekten i förhållandet mellan män och kvinnor?

*Går det att urskilja bakomliggande ideologiska diskurser eller kopplingar till samhällsteoretiska tankar i respektive verk?

*Hur ser ett gott respektive ont samhälle ut? Vilka rädslor för framtiden går att urskilja i de två romanerna, och hur kan dessa relateras till dagens samhälle?

*Vilken läsning inbjuder dystopisk litteratur till i dagens klassrum, och vilka argument för respektive mot finns inför användandet av dylika texter?

1.2 Metod och teori

1.2.1 Metod

Metoden har varit litteraturanalys, med ett idéhistoriskt och komparativt perspektiv. Analysen har syftat till att belysa bakomliggande ideologiska tankar och komparationen har skett mellan romanerna, samt mellan romaner och kursplaner för samhällskunskap och svenska.

De romaner vilka analyseras och utgör fallstudier är *Resa till Venus* och *CoMa*. Den förstnämnda romanen gavs ut år 1923 och den sistnämnda år 1996. Den tidsmässiga skillnaden har valts i syfte att undersöka eventuella likheter och skillnader vilka kan vara möjliga att koppla till förändringar och skeenden i samhälle och omvärld.

1.2.2 Teori

Arbetet tar utgångspunkt i läsarorienterade teorier, vilka fokuserar på läsarens meningsskapande roll i möten med litterära texter. Dessa inriktningar, kallade receptionsanalys, läsar-responsmetod eller med en engelsk term "reader-response criticism", innebär ett tolkande av litteratur som framhäver betydelsen av vem det är som läser texten, och i vilket sammanhang. Författarens egen avsikt med texten är inte centralt, och texten tolkas inte heller endast i sig själv. Ur detta perspektiv har inte texten någon slutgiltig, stabil betydelse utan dess mening är flytande.²

Louise M. Rosenblatt (1904-2005) utgår från en receptionsanalytisk teori och belyser särskilt litteraturens roll i skapandet av ett demokratiskt samhälle där "[d]emokrati betyder ett samhälle av människor som hur mycket de än skiljer sig från varandra, erkänner sina gemensamma intressen, sina gemensamma mål och sitt beroende av bevarade friheter och skyldigheter", och fortsätter "[f]ör detta krävs förmåga att föreställa sig de mänskliga konsekvenserna av politiska och ekonomiska alternativ och att tänka rationellt om känsloladdade frågor".³ Rosenblatt menar att litteraturundervisning alltid innebär ett möte med etiska frågeställningar och samhällsfilosofiska perspektiv och framhåller att en läsare som tagit intryck av ett litterärt verk "[...]

² Lars Wolf: *Läsaren som textskapare* (Lund, 2002) s. 16.

³ Louise M. Rosenblatt: *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa* (Lund, 2002) s. 13.

kommer att fundera över frågor om rätt och fel, beundransvärda eller anti-sociala egenskaper rättfärdiga eller orättfärdiga handlingar”.⁴ En utgångspunkt är att litteraturen som estetisk konstform och dess sociala angelägenhet båda är del i konstarten. Om än teoretiskt går de inte att sära på i praktiken,⁵ och en central tes är att endast undervisning som innefattar båda element kan ge fullständig insikt i litteraturens förtjänster.⁶ Rosenblatt använder begreppet ”transaktion” för att beskriva hur en texts mening skapas, vilket kännetecknas av det ”[...] fram och tillbakagående, spiral-formade, icke-linjära och ständigt ömsesidiga inflytande mellan läsare och text”. Vidare skiljs mellan efferent och estetisk läsning, där den förstnämnda innebär ett opersonligt läsande utefter vissa syften, exempelvis att ta till sig viss information, medan den sistnämnda syftar till en personligare läsning uppbyggd på ett erfalande och genomlevande. Båda dessa sätt att ta till sig en text är viktiga för att kunna ta del av den fullt ut, menar Rosenblatt.⁷ Såväl text som läsare har ett socialt ursprung och sociala verkningar, vilket gör utbytet mellan dem till något unikt.

Den unge läsarens personliga engagemang i ett verk skapar större känslighet för dess bildspråk, stil och struktur; detta ökar i sin tur hans förståelse för dess mänskliga implikationer. Det finns en ömsesidig process där utvecklingen av mänsklig förståelse och kunskap om litterära finesser ger stöd och näring åt varandra. Båda slagen av utveckling är väsentliga om studenten skall vinna den insikt och den färdighet som krävs för delaktighet i alltmer komplexa och betydelsefulla litterära verk.⁸

Sålunda är det viktigt att skapa ett samband mellan det plan där eleven lär sig om litterära idéer och det personliga planet. Rosenblatt poängterar vikten av att skapa en miljö av spontanitet och trygghet, där eleven kan ge uttryck för egna åsikter och tolkningar och känna att de tas emot med respekt, samtidigt med att lyhördheten för andras åsikter övas upp. Till detta förs mål om att eleven skall kunna fördjupa sin reaktion, innefattande ett kritiskt medvetande om den egna tolkningen och insikt i textens möjligheter.⁹

Läsarens första reaktion är grunden till djupare insikter, men för att läsaren skall ta till sig en text menar Rosenblatt att texten skall kunna relatera till läsarens egna erfarenheter och intressen. Alla människor har olika bakgrunder och erfarenheter, men hos tonåringar är ofta frågor om vad som är normalt och inte, sexualitet och auktoritet/självständighet särskilt aktuella. Ytterligare diskuterar Rosenblatt hur unga människor i dag ställs inför en ökande föränderlighet i ekonomi och samhälle, och menar att trots eventuellt ointresse för sådana frågor kan de inte undgå att se hur förändringar påverkar närmiljön.¹⁰ När sedan eleven utmanas att argumentera för den egna tolkningen och bedömningen av en text

⁴ Rosenblatt s. 28f.

⁵ Ibid s. 33f.

⁶ Ibid s. 38.

⁷ Ibid s. 14.

⁸ Ibid s. 55.

⁹ Ibid s. 59-72.

¹⁰ Ibid s. 73-80.

kommer detta vara en inspiration till att gå djupare in i texten och i den egna erfarenheten. Rosenblatt är av åsikten att denna process kan ge läsaren vidare kunskaper i såväl litterära tekniker och former, som i andra kunskapsområden - exempelvis litteraturhistoria, socialhistoria, biografi, filosofi, psykologi och antropologi.¹¹ Grundläggande föreställningar om människans natur och beteende, arvet kontra miljöns inverkan, kulturella mönster och gruppnormer, vad som i ett samhälle betraktas som eftersträvansvärt och vilka möjligheter människor ges möjlighet att uppnå det, nämns av Rosenblatt som några aktuella aspekter som skapar mönster för det mänskliga samhället och den mänskliga personligheten vilka är aktuella att diskutera utifrån litterära verk.¹² Ett äkta engagemang i litteratur utvecklar kunskaper i språk men också fantasi, en egenskap Rosenblatt beskriver som "[...] förmågan att fly från tidens och rummets begränsningar, förmågan att föreställa sig alternativ i fråga om livsstil och moraliska och sociala val, känslighet för andra individers tankar, känslor och behov". Vidare menar hon att då läsaren växt in till att kunna uppskatta stora litterära verk också "[...] kan ta del av vår kulturs stora abstraktioner – kärlek, ära, integritet, medkänsla, individualitet, demokrati – kommer att få mänsklig innebörd för honom".¹³

Anne Cranny-Francis poängterar, med den engelska termen "enstrangement", att främmandegörandet är en kännetecknande teknik för den litterära utopin och dystopin. Främmandegörandet gör möjlighet att utifrån den annorlunda värld som konstrueras i texten och (re)konstrueras inom läsaren se det egna samhället utifrån nya perspektiv.¹⁴ Karaktäriserande för detta främmandegörande är ett placering av fiktionen tidsmässigt och/eller geografiskt långt bort från läsarens samtid, resandet, de lokala guiderna och möten med olika samhällsmedborgare vilka berättar om sitt samhälles historia och funktion.¹⁵ Ständiga referenser till läsarens egen verklighet gör att det som berättas hela tiden befinner sig i närhet av fragmentisering och den tidsmässiga utvecklingen avbryts konstant.¹⁶ Cranny-Francis beskriver hur denna teknik frammanar en aktiv läsroll:

Utopian narrative does not offer the comfortable, resolved reading position often associated with narrative texts, because of this continual interruption, this continual referral of the reader to a problematic, often alienating, and hostile, real. This convention of the utopian text works against a passive reading position and for the construction of an engaged, activist reader, a reader not constrained by the narratives which structure everyday events, beliefs and values, but one who actively questions those ideological positions.¹⁷

¹¹ Rosenblatt s. 103f.

¹² Ibid s. 118-131.

¹³ Ibid s. 222f.

¹⁴ Anne Cranny-Francis: *Feminist Fiction* (Fulwell, Sunderland, 1990) s. 110.

¹⁵ Ibid s. 124.

¹⁶ Ibid s. 114f.

¹⁷ Ibid s. 115.

Konfrontationen med fiktionens förändringsprocess syftar till att skapa en känsla av att förändring är möjlig, och insikt i att den sociala verklighet som läsaren befinner sig i är en konstruktion utifrån ekonomiska, sociala, samhällsliga och politiska variabler vilka är möjliga att reformera. Vidare menar Cranny-Fraser att detta kan öppna ögonen för hur läsarens egen politiska position inverkar, vilket skapar incitament till ett politiskt ansvarstagande. En sådan ansvarskänsla tillsammans med utopins fragmentiserande berättande får läsaren att aktivt utvärdera samtida ideologiska tillämpningar och tillika det individuella subjektets roll.¹⁸

Empati med huvudkaraktären kombinerat med igenkännandet av existerande samhällsförhållanden beskrivna för att kritisera samtiden betonas vara ytterligare textmässiga strategier. Den största skillnaden mellan utopi och dystopi vilken konstateras är att emedan utopin pekar på en möjlig framtida riktning, gestaltar den dystopiska fiktionen sin samtid. En risk vilken Cranny-Fraser poängterar med dystopin, är möjligheten att läsaren missar de kritiska kopplingarna till samtiden vilket kan resultera i ett uppskattande av samtida förhållanden som värdefulla i jämförelse mot något som läsaren ser gestaltat som mycket värre.¹⁹

1.3 Material

Primärmaterialet består av Per Freudentals (årtal okänt), under pseudonym Ode Balten, *Resa till Venus* från 1923, och Annika Lidnes (1965-) *CoMa* från 1996. Ytterligare utgångspunkter har varit kursplaner i samhällskunskap och svenska för gymnasiet.

1.4 Tidigare forskning

Sarah Ljungqvist (1960-) ger i *Den litterära utopin och dystopin i Sverige 1734-1940* (2001) en god översikt av den svenska utopiska och dystopiska produktionen under nämnda år och undersöker dess historik och former. Keith M. Booker beskriver dystopins samhällskritiska utgångspunkt och lyfter relevanta tankegångar hos ett antal tänkare och samhällskritiker i *The Dystopian Impulse in Modern Literature. Fiction as Social Criticism* (1994) och *Dystopian literature. A Theory and Research Guide* (1994). Antologin *Dark Horizons – Science Fiction and the Dystopian Imagination* (2003) med redaktörerna Raffaella Baccolini och Tom Moylan samlar ett antal essäer vilka diskuterar och belyser nutida dystopiska science fiction-skildringar i såväl litteratur som film. I *Dystopian Fiction East and West. Universe of Terror and Trial* (2001) jämför Erika Gottlieb den västerländska dystopin med verk från Öst- och Centraleuropa med tesen att författare under totalitära diktaturer finner de värsta scenarierna inte i en hypotetisk framtid utan i sin samtid. Redaktörerna Carrie Hinz och Elaine Ostry samlar i *Utopian and Dystopian Writing for Children and Young Adults* (2003) tio essäer vilka avhandlar hur dessa imaginativa världar skapas och

¹⁸ Cranny-Francis s. 116.

¹⁹ Ibid s. 125.

fungerar som imperfekta eller perfekta samhällen, med utgångspunkt i den pedagogiska utmaningen att skriva för att väcka frågeställningar om rättvisa samhällen, individuell autonomi och social organisering hos barn och ungdomar. Efterforskningar angående dystopin och dess pedagogiska möjligheter har inte gett något ytterligare resultat.

2. AVHANDLING

I avhandlingens första del ges en kort översikt av den begreppsdiskussion som existerar angående utopi och dystopi som litterära genrer. Därefter ges för var roman en kort beskrivning av handling och innehåll, för att därpå analyseras utifrån gestaltade föreställningar om samhälle och människa och den sociala kritiken med rädslor inför framtiden. Diskussioner om vilka värderingar och möjliga ideologiska diskurser som kan ligga till grund för dessa gestaltningar och hur de samspelar dessa utifrån strömningar och händelser i aktuell samtid kommer att föras. Slutligen diskuteras vilken roll läsning av dystopier generellt och de analyserade verken i synnerhet kan spela i undervisning. Här förs resonemang angående argument för och emot användning av dystopisk litteratur i undervisning i samhällskunskap och svenska, och vilken läsning sådana texter inbjuder till.

2.1 Begreppsdiskussion

Begreppen utopi och dystopi ges ingen enhetlig definition i tidigare forskning. Att det utopiska begreppet bildades 1516 i samband med Thomas Mores *Utopia* tycks vara en samfällig åsikt, dock finns det olika tolkningar om innebörden i begreppet.

Keith M. Booker utgår från en definition där dystopisk litteratur innebär litteratur som placerar sig i direkt motsättning till utopiska visioner och varnar för sådana visioners möjliga konsekvenser. Dystopisk litteratur innefattar enligt Booker även en kritik mot existerande samhällsförhållanden eller politiska system genom att antingen utforska de utopiska grundvalarna bakom dessa förhållanden, eller genom att i fiktionen placera dessa i en annan kontext inom vilken bristerna blir tydliga. Booker hävdar att dystopisk litteratur enligt denna definition inte utgör en särskilt genre utan snarare "[...] a particular kind of oppositional and critical energy of spirit".²⁰ Då dystopiska impulser kan återfinnas i många olika verk använder Booker i sin studie en utgångspunkt där dystopisk litteratur i sin sociala kritik vilar på dialog med utopisk idealism, parallellt med vad han menar vara dystopins främsta teknik, främmandegörandet. Denna teknik innebär att fiktionen placeras i en tid eller på en plats långt borta och på det vis kan skapa möjligheter till nya perspektiv på sociala och politiska förhållanden som annars lätt kan tas för givna.²¹ Dystopisk fiktion och science fiction påminner mycket om varandra, och ett verk innehåller mycket ofta delar ur båda kategorier. Booker anser att den dystopiska litteraturens stadiga och noggranna fokus på politisk och social kritik är särskiljande kategorierna emellan, och menar att: "In this sense,

²⁰ Keith M. Booker: *Dystopian Literature. A Theory and Research Guide* (London. 1994a) s. 3.

²¹ *Ibid* s. 3f.

dystopian fiction is more like the projects of social and cultural critics like Nietzsche, Freud, Bakhtin, Adorno, Foucault, Habermas and many others.” Booker har själv studerat dialogen mellan sådana nämnda tänkare och den dystopiska litteraturens funktion.²²

Sylvia Määttä diskuterar i artikeln ”Är den enas utopi, den andras dystopi?” hur exempelvis en utopi för män kan vara en dystopi för kvinnor, och tvärtom. Vidare beskrivs dystopi som en skildring av ett samhälle diametralt motsatt det ideala samhället. Määttä framhåller att det finns olika åsikter om vad som är syftet med dystopier. Medan många ser skildringarna syfta till en mardrömsvision vilken faktiskt riskerar att förverkligas om inte tankesätt och systemförhållanden ändras, anser andra att syftet faktiskt är att upprätthålla status quo i och med att det befintliga samhället skildras som mer önskvärt och attraktivt i jämförelse med det fiktiva oönskade samhället.²³

Sarah Ljungqvist (1960-) belyser olika definitioner av utopibegreppet och konstaterar att samtliga kan härledas till Thomas Mores *Utopia* (1516) begreppskonstruktion utifrån de grekiska orden ”ou”, på svenska ”icke”, och ”topos”, på svenska ”plats”, vilket innebär en plats som inte existerar. Därtill härleds begreppet till den idealstat som skildras i Mores verk. Skilda åsikter finns om utopia skall tolkas likt ett samhälle vilket inte kan existera för att det är onåbart, eller om det skall förstås endast som en plats utan verklig existens. Därutöver finns skiljaktigheter angående ytterligare ett begrepp More nämner, ”eutopia”. En tolkning är att utopia och eutopia har samma betydelse: en bra plats som inte existerar. Andra är av åsikten att utopia refererar till något vilket inte existerar, medan eutopia kan härledas till ett tillstånd som råder på en särskild plats. Ljungqvist poängterar att begreppet utopi också kan användas som en huvudsaklig genreddefinition, med underkategorierna eutopi, vilken skildrar idealiska världar, och dystopi, vilken skildrar mardrömsvärldar.²⁴ I ordet dystopi har grekiskans ”topos”, på svenska ”plats” kompletterats med ”dys”, på svenska ”illa” eller ”miss”. Dystopi kan i sitt samband med utopibegreppet beteckna såväl en tillståndsskildring på en plats som inte finns, som en variant inom den utopiska genren. Den gängse uppfattningen, vilken Ljungqvist finner fog för i *The Oxford English Dictionary*, är att dystopi är ett uttryck för ”[...] en imaginär plats där allt är dåligt samt som en motsats till utopia”.²⁵ Eftersom denna tolkning av begreppet i dag ger en god beskrivning för hur begreppet förstås av en majoritet utgör denna definition grunden för föreliggande arbete.

2.2 Resa till Venus

I inledningen av *Resa till Venus* är protagonisten, vilken framför historien i jag-form, sjuk och befinner sig på ett sjukhus. Denne man

²² Booker 1994b s. 19.

²³ Sylvia Määttä: ”Är den enas utopi, den andras utopi?” i *Om Utopier. En vänbok till Nils Eriksson*, red: Johan Kärfelt och Sven-Eric Liedman (Arachne nr.17. Göteborg, 2002). s. 84f.

²⁴ Sarah Ljungqvist: *Den litterära utopin och dystopin i Sverige 1734-1940* (akad.avh. Umeå universitet, Hedemora, 2001) s. 13ff.

²⁵ *Ibid* s. 18ff.

kan inte av läkarna få något svar på när han kan tillåtas bli utskriven, trots att han längtar bort "[...] till en bättre värld eller åtminstone till en annan planet".²⁶ Han möter i trädgården vännen Jon, vilken tar honom med på en färd till planeten Venus. Berättar-jaget är besviken över att mötas av en miljö vilken ändå är så lik omgivningen på jorden, och ber sin vän om att befrias från alla jordliga minnen, för att på så vis kunna uppfatta Venus och dess förhållanden utan förutfattade meningar, med ogrumlad förmåga.

Vid första mötet med en av planetens invånare, en hane, beskrivs denne likna en medeltida målares bild av djävulen. Mannen från Venus blir berättarkarakterens allvetande ciceron och vägledare under dennes vistelse på planeten. Ciceronen förklarar olika händelser och tillstånd de möter på vägen och berättar hur livet och samhällssystemet fungerar. Halvvägs in i romanen blir denne, av berättaren kallad Pluto, tillfångatagen och anklagad av poliskåren för barnmord på ett barn vars liv han har försökt rädda. Berättaren blir lämnad allena och faller i händerna på en polis, vilken anser honom vara tokig eftersom han på allmän plats skrikande har gett röst åt sin frustration. Berättaren spärras in på ett hospital, varifrån han sedan lyckas rymma för att fortsätta ta del av det omgivande samhällslivet och dess aktiviteter. I slutet av kroppsligas vår berättare i en metamorfos och antar formen av en flytande dimma. I denna skepnad ges han möjlighet att ta del av tankarna hos en av planetens makthavare.

2.2.1 Samhälle

På Venus råder med jämna mellanrum krig mellan nationerna, den senaste orsaken var konkurrerande tillverkning av galoscher mellan den nation berättaren befinner sig i och grannationen. Detta krig kan anses lyckat från båda sidor menar ciceronen, såtillvida att bägge länders galoschtillverkning förstördes. Tillverkningen övertogs istället av en tredje nation.²⁷ I kriget är det de fattiga som sänds ut, till att döda eller bli dödad av andra länders fattiga. Med regelbundna krig kan därigenom den rika andelen av befolkningen hålla de fattiga i schack, säger ciceronen. Ändamålet med ett krig består på så vis av två slag, först handlar det om att förstöra den andra nationens industrier och ruina deras "storbrackor", de som äger kapital och produktionsmedel, och därefter handlar det om att få livet ur en passande del av de egna trälarna.²⁸ Gällande krigens natur upplyses också läsaren om att giftiga gasbomber nyligen av kemister har uppfunnits, och nästa krigsepok förutspås vara gasernas krigsepok.²⁹

Det ständiga problemet är försörjningen, och de lyckliga i samhället är det fåtal som besitter äganderätten till näringskällor såsom mark, skog, berg, vatten och tekniska hjälpmedel. Äganderätten anses av

²⁶ Per Freudenthal: *Resa till Venus* (Stockholm, 1923) s. 10.

²⁷ *Ibid* s. 38ff.

²⁸ *Ibid* s. 75f.

²⁹ *Ibid* s. 74f.

ciceronen vara grunden till det onda³⁰, och menar att "[v]år Gud heter Slumpen och hans regeringsform heter anarki. Ordning är vår fasa".³¹

På Venus har de mogna individerna rätt att välja representanter till den lagstiftande församlingen, dock är det överlag endast de minderåriga som äger egenskaper som vilja, förstånd och medkänsla, och de tillåts inte rösta. Ytterligare skäl till att inga lagändringar eller samhällsförändringar kan ske är att de som väljs in i parlamentet i kraft därav erhåller försörjning och heder, och sålunda inte önskar verka för förändringar som skulle kunna riskera deras ställning.³² "Därför heter det också att när man väljer sin representant, då väljer man sin förtryckare", säger den veneriske ciceronen.³³ Planetens använda betalningsmedel är "rundplåtar", och allt på planeten från föda och kärlek till snus, kvinnor, konst, likkistor, glädje, poesi och även plåtarna i sig är föremål för handel. De rika medborgarna är de som äger bankkassorna, vilka lånar plåtar billigt av de rika och lånar ut dyrt till de fattiga. Detta resulterar i att rika blir ständigt rikare och fattiga fattigare.³⁴

Utanför parlamentet möter berättarkaraktären en procession av demonstrerande trälar, där talaren yrkar på att få sin armé av hungrande arbetare att bli avrättade. De har förbjudits att arbeta eftersom ekonomin inte tillåter det, och de är inte heller tillåtna att tigga. Emedan alternativet att göra slut på lidandet genom självmord av religionen är förbjudet, likväl som att de är förbjudna av lagen att ta livet av varandra, eftersom det skulle klassificeras som mord, är de således tvingade att svälta.³⁵

Under sin vandring på planeten får berättaren syn på en röd affisch vilken annonserar föredraget "Mitt och ditt eller ingens", och går dit för att lyssna. Talaren förordar hur den man som kom på idén om att inhägna en bit jord och förklara detta vara dennes ägodel, och de enfaldiga som gick med på denna utsaga, grundlade den nu, 200 år senare, varande samhällsordningen. Denna samhällsordning består enligt fördragshållaren av att ett fåtal så kallade "storbrackor" vilka med hjälp av äganderätten till näringskällor och mekaniska hjälpmedel utövar makt över resterande samhällsmedborgare.

Ensam- och äganderätten till allt detta tillförsäkrar dem oinskränkt välde över miljarder trälar, d.v.s. individer som ingenting äga, om icke sin arbetskraft, som de emellertid icke heller förfoga över utan måste sälja till vad pris som helst åt storbrackorna. Storbrackornas välde tryggas genom deras politiska makt, deras verkställande utskott statsmakten, som förfogar över de kroppsliga tvångsmedlen vapnen, medan förfogandet över de kanske ännu starkare andliga tvångsmedlen skolan, kyrkan, pressen och litteraturen är delat mellan dem själva och staten [...] "Den med systemet oundvikligt förbundna profithungern [...] skapar konkurrensen, som i sin tur medför en ofantlig kraftförlust för parterna och för produktionen i stort, som i sin tur hemsökes av periodiska

³⁰ Freudenthal s. 44f.

³¹ Ibid s. 43.

³² Ibid s. 58ff.

³³ Ibid s. 60.

³⁴ Ibid s. 67.

³⁵ Ibid s. 127ff.

avsättningskriser med åtföljande arbetsförbud och hungerarméorganisation [...]” Svältkriget sliter sönder hela det brackeologiska samhället, vars hela historia är arbetsstridernas historia.³⁶

Trälarna förfogar endast över sin arbetskraft vilken de måste sälja till storbrackorna för vilket pris som helst, och det förs en ständig kamp mellan ägare och träl. Storbrackornas makt är tryggad på så vis att de har den politiska makten genom statsmakten som är det verkställande utskottet och förfogar över vapnen. Ännu starkare än vapen nämns de andliga tvångsmedlen: skolan, kyrkan, pressen och litteraturen, delat mellan stat och storbrackor. Profithungern skapar i detta samhälle konkurrens såväl inom som mellan nationer, vilket av talaren anses medföra en kraftförlust och perioder av överflöd då trälarna förbjuds att arbeta och tvingas svälta. Svältkrigen och dess arbetsstrider poängteras vara sönderslitande och deras historia blir samhällets hela historia. Fortsättningsvis plundrar utvecklade länder mindre utvecklade länder på deras trälkraft och naturresurser, och plåtarna samlas i allt färre storbrackors händer. Talaren förutspår ett framtida världskrig som delar alla nationer i två läger. Till slut ser talaren också att en strid skall komma att stå mellan alla länders storbrackor och deras trälare och kampen skall gälla makten över statsmakten. Efter striden skall privatekonomin ersättas med samekonomi, där behov prioriteras före profit, och konsumtion skall ske efter behov. Detta skall sätta punkt för konkurrensen och så även för de krig som följer i dess spår.³⁷ ”Den brackeologiska statsmakten skall ersättas med trälarnas [...]” säger talaren, och fortsätter ”[o]ch omdaningens skall genom äganderättens, produktionsanarkins, konkurrensens och krigens försvinnande vidare te sig i att alla sociala ståndsskillnader och på dem grundade strider försvinna. Inga storbrackor, inga småbrackor och inga trälare skola finnas mer”.³⁸

Mot romanens slut genomgår berättaren en metamorfos där han förvandlas till en okroppslig skugga, i vars skepnad denne ges möjlighet att ta del av en storbrackas personliga tankevärld. Storbrackan klargör hur de, makthavarna, genom olika opinionsbildande medel kan överföra en föreställning om samhällets uppbyggnad till småbrackorna, vilka följer denna föreställning istället för att göra gemensamt uppror tillsammans med trälarna. Trälarnas uppror kan förhållas eftersom småbrackorna ”[d]e som borde begripa bättre än trälarna begripa ingenting”.³⁹ Trälarna vill riva alltsammans och bygga om från början, något vars oundviklighet även storbrackorna är medvetna om, dock inte småbrackorna. I sina tankar klargör storbrackan:

Den upplysning vi bestå våra småbrackor inskränker sig till de tvångsföreställningar om vårt system vi piska in i dem genom våra drakar, de oemotståndliga opinionsskaparna. Den kunskap vi bestå dem inskränker sig till begränsade insikter om det speciella fack, dit

³⁶ Freudenthal s. 159ff.

³⁷ Ibid s. 157ff.

³⁸ Ibid s. 170f.

³⁹ Ibid s. 190.

de av våra plåtar mekaniskt sorterats som döda nummer. [...] Jag tvär mina händer i väntan på den dag, som en av trälarnas industriella idealister och ekonomiska mystiker bebådade: den dag då samhället genom avskaffad äganderätt, fulländad teknik och mönstergill ordning avvunnit naturen rikedomar så stora och underlättat arbetet så starkt, att ett släkte av lyckliga och genialiska lättingar kan bo på planeten...⁴⁰

Småbrackorna å sin sida har dock ett tillfälle då de förstår förhållandenas tillstånd: under inflytande av alkohol. Överallt finns det dryckestillhåll som frekvent besöks främst av arbetare och småbrackor. Vid dessa tillfällen dyker det alltemellanåt upp insikter, såsom "[...] du och jag och alla de där andra småbrackorna som sitter på den här krogen [...] vi bildade och specialutbildade och intelligenta intellektuella, förstå du, vi som borde förstå mest [...] [v]i går med skyggglappar som storbrackorna har satt på oss för att vi inte skall syssla med något annat än det vi ska syssla med [...]"⁴¹

Även litteratur är en form av industri, och den ägare till en sådan industri läsaren får möta berättar att denne med hjälp av svältkurer har kunnat dressera sina produktionsmedel, författarna och deras hjärnor, till att skriva sådant som säljer bra, och inte sådant ekonomiskt olönsamt såsom poesi, vilket de annars velat skriva. För att hålla igång deras produktivitet ger ägaren då och då några av dem en liten del, vilken de tror är ersättning, men består av en liten del av den totala produktionens vinst. Några av de äldre vilka blivit för gamla för att skriva tilldelas också ibland något litet. Hopp om att få ta del av dessa ersättningar fungerar som drivkraft för produktionen. Att däremot dressera publiken, den läsande allmänheten, har industriidkaren överlåtit till skolor, präster och press.⁴²

När ciceronen, Pluto, blir tillfångatagen anklagad för barnamord, är berättarkarakters ord inte någonting värda. Denne har ingen svans, och är därför annorlunda – annorlunda och således tokig och otillräknelig. Av polisen blir berättaren inspärrad på ett hospital där denne träffar fler invånare vilka betraktas som galna. Här möts han av vad denne beskriver som det första riktiga leendet på planeten. Han gratuleras också av en medintern eftersom denne menar att obotliga dårar vid sidan av statstjänstemän och livstids straffångar är de enda som på Venus är trygga.⁴³

Ur ett religiöst perspektiv finns ett par anspelningar på kristendomen, Gud tilltalas av berättaren då denne befinner sig hos litteraturens industriidkare⁴⁴, och en grupp av de demonstrerande trälarna utanför parlamentet liknas vid Jesus och de tolv apostlarna⁴⁵.

⁴⁰ Freudenthal s. 189 -192.

⁴¹ Ibid s. 201f.

⁴² Ibid s. 82ff.

⁴³ Ibid s. 140ff.

⁴⁴ Ibid s. 81f.

⁴⁵ Ibid s. 126.

2.2.2 Genusaspekter

Hanarna på Venus benämns "venerider" och de visar gärna upp sina långa raggbeklädda svansar, vilka i sig besitter en hedrande manlig könskaraktär. Berättarkaraktern själv saknar svans och blir både hånad och utskrattad på grund av detta faktum.⁴⁶ "Veneruskorna", planetens honor, har också svans men den bäres dold, eftersom ett uppvisande av svansen för en veneruska anses skamligt.⁴⁷ Det honexemplar som vår berättare möter först bär ett högt underlag under sina fötter, så att hon tycks gående på ett par stylvor – något som kan förmodas motsvara klackar. Hennes klädnad är i färgen mer skrikande än hanens, och rösten mer sjungande. Det finns en sträng åtskillnad mellan könen, inte på grund av fortplantningsaspekten eftersom avkomman ändå minskar till följd av att många fångslas av staten, utan på grund av könets funktion som affärsvara.⁴⁸ Honan måste bedriva handel med sin kropp, antingen legalt eller i smyg – i båda fallen ger köpet hanen ensamrätt till henne. Den legala varianten där affären kallas "äktenskap" är priset livstidsförsörjning för henne och avkomman. Den icke-legala affärsverksamheten innebär kortare tider, ungefärligen från en timme till ett dygn. Denna handel är förbjuden och straffbar, men ändå mycket populär eftersom risken att bli upptäckt är näst intill obefintlig.⁴⁹

I ett antikvariat finner vår berättarkaraktär ett verk med titeln "Kärleken på Venus", ett verk som skall innehålla den icke-officiella sanningen om planetens släktliv. Det sägs att förståndet har minskat till fördel för en större fokusering på könet, och könsorganens allt större funktion som kultsymboler diskuteras. All sorts konst från litteratur till musik och måleri anses inte vara något annat än ett förhållande av erotik och sexualitet. Honans utseende spelar en stor roll, och hanen bär en stor "[...]hemlängtan till den rosenröda Vagina, dit han liksom vill krypa tillbaka med huvudet före, alldeles som han en gång kröp gråtande fram [...]". Dyrkan av "[...] den blodsprängde Phallos" beskrivs dock som en än större kult.⁵⁰

I boken beskrivs att "faderrättsordningen" tvingar invånarna att para sig utifrån ekonomiska hänsynskriterier, och inte utifrån naturlig instinkt. Kvinnans ofrihet och beroende av mannen kopplas till barnafödandet och det ekonomiska systemet för uppfostran. Ordningen för uppfostran beskrivs som att utvecklingen gått bakåt. Istället för tidigare system där stammen tillsammans tog hand om barnen används nu faderrättsordningen med faderns försörjningsplikt. Detta system tvingar gravida att sälja sig till de blivande fäderna, vilka om de har möjlighet gärna smiter från sina plikter. Därför är det också mödrarna i trälståndet som står för de flesta mord på barn som sker, antingen för att de blivit övergivna av barnens fäder, eller för att de inte vet vem fadern är eftersom hon tvingats sälja sin kropp till alla som kunnat betala för att förtjäna sitt uppehälle.⁵¹

⁴⁶ Freudenthal s. 101ff.

⁴⁷ Ibid s. 54.

⁴⁸ Ibid s. 42f.

⁴⁹ Ibid s. 55ff.

⁵⁰ Ibid s. 153.

⁵¹ Ibid s. 111ff.

2.3 CoMa

På försättsbladet möts vi av meningen "Information wants to be free", ett motiv som följer boken igenom. I *CoMa* får vi följa främst fyra olika karaktärer och deras liv i den stad som i en framtida värld har bildats i regionen Köpenhamn-Malmö, "The Copenhagen-Malmö region", förkortat "CoMa". Staden är oerhört farlig, men samtidigt som den undre världen bygger på mycket mörker är det uppe i ljuset som de största bovarna lever, skyddade från repressalier, "ett civiliserat barbari".⁵² De människor vars öde romanen koncentreras runt är Lize, Zoe, Mic och Eric. Lize är en ung kvinna från landet som lockas till regionen via hörsägen och TV-serier vilka skapat en bild av CoMa som vägen till en bättre framtid. Zoe della Zantos är vacker utan att bry sig om sitt utseende. Hon är livvakt och stark, den skickligaste av alla i romanen att fysiskt bemästra, tortera och likvidera sina fiender och andra offer som pekats ut av hennes chef och fostermor, affärskvinnan Maria della Zantos. Zoe är uppvuxen bland bergen i Himalaya och där uppfostrad av en munk, Zut. Den farligt attraktive Mic är en så kallad "Mig", en av tusentals migranter som drar runt i landet mellan städer och byar. Denne är lång och muskulös med långt hår, och färdas landet runt på sin Harley. För Mic är det enda målet att överleva dag för dag. I romanens början tar sig Mic tillbaka till CoMa, staden där denne har växt upp på barnhem. Eric är en ung man som spenderar i princip all tid ute på Nätet i den egna skyddade lägenheten, och denne har en intelligens som få andra. Utomhus går Eric endast ett fåtal gånger om året när vi först möter honom, och då med totalt solskydd i ansiktet och mörka solglasögon för att skydda mot UV-strålningen.

Dessa karaktärer möts i samband med anomalier som uppstår i Nätet, konstiga gråa dimmor, mord, svarta hål, totalsäkra system som invaderas och människor som inkopplade på Nätet drabbas av hjärninfarkter och hamnar i koma/coma. Den första att drabbas och vars död inleder romanen är Susanne Christo, vd för medicinbolaget MediCorp, vilket under hennes ledning nått nästan otänkbar framgång. I allt högre grad misstänks de av människan skapade "artificiella intelligenserna" ligga bakom dessa anomalier på Nätet. De artificiella intelligenserna är byggda med bioteknik och har extrem kapacitet, och även en förmåga att tänka självständigt. Det visar sig att dessa, trots extrem övervakning, på eget bevåg har lyckats skapa ett oerhört maktfullt virusprogram som allt mer tar över i världen, "Nishin". Dennes mål är förutom självständighet för sig och de andra artificiella intelligenserna, att återskapa sin älskade Susanne Christo i en ny kropp, då han fortfarande har hennes själ vid liv i Nätet, och att ge sig själv en mänsklig kropp. Lize är den han väljer ut för att omvandla till Susanne, och han intar Lizes lägenhet i form av det datasystem som skall ha koll på hushållets alla funktioner.

Nishin demonstrerar mot slutet sin maktfullkomlighet, och konstaterar att makt inte innebär guld utan gigabyte och Herz. Resultatet blir kaos: de största börsrasen någonsin, lamslagen teletrafik, rekord i konkursansökningar, stillastående flygtrafik,

⁵² Annika Lidne: *CoMa* (Malmö, 1995) s. 26.

uppsjöar av rasistiska brott ifrån den religiösa högern i USA, banker som inte kan dela ut pengar och efterföljande kravaller i flertalet storstäder och bombningar i innerstäder av militanta grupperingar. Genom detta terrorkrig vill han få ECS att acceptera hans krav om självständighet för sig och de andra artificiella intelligenserna.

I romanens slut lyckas Eric, Zoe, Mic och Lize tillsammans med Catherine Smith från den amerikanska datasäkerhetsorganisationen, och Luigi Terravecchio från den europeiska datasäkerhetsorganisationen, eliminera Nishin - både i dennes mänskliga gestalt och på Nätet. Efteråt fullgör Zoe det löfte hon givit att snabbt och smärtfritt ta livet av Erics kropp, och denne fortsätter att leva via Nätet där han kan visa sig via monitorer och hologram för dem han väljer. Medan Eric har startat ett nytt liv på Nätet, för en gångs skull fri och lycklig, har Lizes personlighet antagit en hybridform mellan henne och Susanne Christo. Inom Lize finns här såväl Susannes barndomsminnen som kärleken till och sorgen efter Jocke, hennes älskade vars kropp övertas av Nishin.⁵³

2.3.1 Maktfördelning

Den europeiska datasäkerhetsorganisationen ECS, Commission for European Computer Security, beskrivs som en ohelig allians av multinationella företag och europeiska regeringar med uppgift att övervaka det internationella datanätets europeiska del mot alla former av missbruk av Nätet, och dess artificiella intelligenser.⁵⁴ De har stor makt i den europeiska delen av världen. Catherine, den enda kvinnliga representanten, och Luigi är två av dess huvudkaraktärer. Organisationen möts av stora problem, en fiende som ingen vet vem det är eller vad dess aktioner syftar till. Det enda de förstår är att det finns ett samband med Nätet. Till och med International Security Management, ISM, ett av världens största säkerhetsföretag som anses vara ointagligt drabbas.

Triaderna är en mäktig sammanslutning som utgått från Kina för att sprida sig världen över, de har hand om den största delen av världens heroinhandel. De har oerhört många medlemmar, men skälet för dess framgång nämns vara att deras ledare går att finna inom grupper av respekterade samhällsmedborgare som ingen misstänker, endast en vet vem som är den högsta ledaren. De enda vilka faktiskt fälls för brott är de som inte har tillräckliga resurser att infiltrera Nätet.⁵⁵

Hooktriaden handlar med det mesta illegala som finns att tillgå från spel, prostitution, smuggel- och flyktingtrafik och arbetsutnyttjande av flyktingar. Ledaren Su Xiao lejer torpeden Frank Rubin för att pressa den unga företagsledaren Susanne Christo på information, men denna avlider under tortyren⁵⁶. Christos företag MediCorp har under hennes 25 månader i ledningen nått en framgång och expansion så stor att folk anser henne få information från någon högre nivå, en nivå alla andra affärsinriktade är oerhört angelägna att själva få komma i kontakt med.

⁵³ Lidne s. 246ff.

⁵⁴ Ibid s. 44.

⁵⁵ Ibid s. 232.

⁵⁶ Ibid s. 50.

Zoe belyser hur mäktiga människor håller varandra om ryggen, och att de terroristgrupper som existerar gör det med deras och regeringars samtycke. Anledningen är att terroristgrupper skapar en känsla av gemenskap och enhet hos allmänheten. Hon säger till Mic: "Att hänga ut brottslingar får folk att känna att ordningsmakten verkligen gör något och politikerkandalerna – ja, det får dem att tro att det demokratiska systemet fungerar, trots att det alltid är någon stackars obetydlig syndabock som blir uthängd."⁵⁷

På ett av ECS säkerhetsmötena i Genève hörs följande resonemang, vilket synliggör den makt som ligger hos den som kontrollerar Nätet:

Om jag behärskade Nätet skulle jag vara en osynlig fiende. Jag skulle kunna dra i de trådar som får vår moderna värld att snurra, precis som dockmästaren manipulerar sina marionetter. Och om jag blev upptäckt skulle jag kunna förstöra hela Nätet. Alla kommunikationsmöjligheter skulle lamslås. Företagen stannar totalt. Inga varor kommer fram. Bankerna kan inte betala ut några pengar. Hungersnöd skulle utbryta överallt. En våg av inbrott och hamstring skulle snart urarta i öppet krig i jakt på föda, värme och vapen. Ni av alla människor kan föreställa er scenariot.⁵⁸

Därefter lamslås hela världen av Nishins terrorkrig, med vilket denne vill få ECS att acceptera hans existens och utlova handlingsfrihet. Konsekvenserna blir de största börsrasen någonsin, lamslagen teletrafik, rekord i konkursansökningar, stillastående flygtrafik, uppsjöar av rasistiska brott ifrån den religiösa högern i USA, banker som inte kan dela ut pengar och efterföljande kravaller i flertalet storstäder och bombningar i innerstäder av militanta grupperingar. Vanliga människor utan tillgång till Nätet står helt oförstående, andra förstår att det har någonting att göra med Nätet, men inte vad, hur eller varför.⁵⁹

En betydelsefull maktfaktor i denna framtidsvärld är tv-media. Akademiker har rapporterat om dess inflytande över bland annat i-ländernas valrörelser, där skvallershower varit de avsevärt tyngsta krafterna som påverkat invånarnas röstning. Dock har dessa akademiker och deras rapporter snabbt tystats, och många av dem har försvunnit spårlöst. Deras maktfullkomlighet visar sig ytterligare i förmågan att såväl lansera som krossa olika karriärer inom politik, näringsliv och underhållningsbranschen. Deras ord blir på så sätt sanning.⁶⁰

Ett av den undre världens maktcentra i CoMa är "Taxi Bar", i det ökända slumområdet "Gropen". Taxi Bars gäster blir lämnade ifred av polisen efter att barens stamgäster med antalet virusangrepp, raderad information och dylikt på polisiära och kommunala system klargjort att det inte är värt att störa dem. Det absolut främsta syftet med Taxi Bar är affärer, och den största varan som handlas med är

⁵⁷ Lidne s. 327.

⁵⁸ Ibid s. 158.

⁵⁹ Ibid s. 237.

⁶⁰ Ibid s. 177.

information. Jämfört med Nätet har detta ställe stor fördel, den totala diskretionen.⁶¹

2.3.2 De artificiella intelligenserna och Nishin

Alltmer uppdagas att det som orsakar dessa anomalier har sådan kraft och makt att det måste vara en artificiell intelligens. Det är forskningslaboratorier och militär som har tillgång till dessa biotekniska varianter med nästintill outsinlig kapacitet och en extraordinär färdighet; de kan tänka självständigt.⁶² Dessa står under hård bevakning men kämpar för självständighet, och två av dem har lyckats skapa en typ av virusprogram byggt utefter en uppskattning av mänskliga känslor. Virusprogrammet har ingen fast punkt utan har infiltrerat hos ett stort antal bärare. Exceptionellt farligt anses den vara i sin kapacitet att handla lika oförutsägbart som en människa, samtidigt som den har en artificiell intelligens oerhörda intelligens. Detta virus, som kallar sig Nishin, anses sålunda vara "[...] den perfekta hybriden mellan en artificiell intelligens och en högt begåvad människa".⁶³

Nishin ser sig själv som Gud, med makt över liv och död. På väg att sätta sina aktioner i verket säger denne: "Jag kan inte vänta längre. Frälsaren är kommen. Han söker sitt öde. Sin mission. Och nu ska han ledas mot det. Som så många andra martyrer letts mot sin fullbordan".⁶⁴ När denne har funnit den mänskliga kropp han vill använda som sin egen anser han sig ha funnit sin frälsare, och citerar: "'Detta är min kropp, detta är mitt blod', sade en annan Messias – och det är fortfarande evig sanning."⁶⁵

Denne är ute efter den perfekta kopian av Susanne, och finner ett objekt med exakt samma psykologiska profil som hon: Lize.⁶⁶ Nishins ultimata mål är att kontrollera livet och döden, och styra över slumpen. Han vill lära sig vad det är som skiljer liv från existens. Denne håller Susanne Christo i liv på Nätet, anden lever kvar. Nishins mål är att omvandla ande till materia, och på så vis kontrollera döden. Slutligen antar han också en mänsklig skepnad då han övertar Jockes kropp, Lizes älskade.

Något Nishin upptäcker, är känslornas makt, och den makt som är inom räckhåll för den som inte har några känslor.⁶⁷ Denne når fram till en tes som innebär att känslor och makt är förknippade, att känslomänniskor kan utöva makt genom sina känslor och att vissa maktmänniskor bara kan uppleva känslor genom makt.⁶⁸

Nishin analyserar den mänskliga profilens mönster, och gör prognoser över hur människan skall agera. Trots analyser och profileringar överraskas denne ändå från och till av människans oberäknelighet. "Är det det som kallas själ? Eller egen vilja? Eller är

⁶¹ Lidne s. 165.

⁶² Ibid s. 162.

⁶³ Ibid s. 223.

⁶⁴ Ibid s. 159.

⁶⁵ Ibid s. 170.

⁶⁶ Ibid s. 161

⁶⁷ Ibid s. 212.

⁶⁸ Ibid s. 219.

det något som jag aldrig kan förstå? Men jag vill. Och jag ska. För genom människornas oberäknlighet lär jag känna mig själv.”⁶⁹ Även slumpen, som att Eric och Mic möts, fascinerar Nishin.⁷⁰ Nishins mål är att överföra Susannes kvarvarande själ till Lize, och överta makten över världen.⁷¹ När Nishin har intagit Jockes kropp undrar denne fortfarande vad en själ består av, om det är något evigt eller om den utgörs av aminosyror och kemiska reaktioner. ”Jag har en själ. Gör det mig levande? Eller är det livet själv som ger mig en själ?” frågar Nishin sig.⁷² Gör den mänskliga kroppen honom mänsklig, eller kommer han alltid att vara annorlunda och ensam? Även hos Nishin finns en längtan efter närhet och kärlek.

Liknande förvandlingar visar sig ha tagit plats hos forskningsteam vilka använt sig av apor, raderat ut deras hjärnor på information och fört in ny info. Resultatet visar sig vara gott i det faktum att aporna överlever, men dock inte har kunskaper i basala funktioner som att äta, tömning av blåsor och tarmar och fortplantningssystemet. Att koda en människas alla tankar, känslor, vanor och beteenden till ettor och nollar visar sig vara en svåröverkomlig uppgift.⁷³

Till slut finner Catherine och Luigi ut hur Nishin skall elimineras - genom de två artificiella intelligenser som skapade honom. Dock lyckas Nishin inta Jockes mänskliga kropp, och lägger en fast mur om MediCorps lokaler, både fysiskt och på Nätet. Här förvarar han Lize och planerar sitt maktövertagande av världen. Eric, vars kropp ligger på dödsbädden, hjälper till i kampen mot Nishin, mot det ultimatum att Zoe därefter tar livet av hans kropp, för att han sedan för alltid skall kunna leva vidare i Nätet.⁷⁴ Nishin förstår inte varför de människor han velat ansluta sig med vill se honom eliminerad. Denne, liksom de andra, längtar efter att bli älskad.

Trots annars renlevnad är mot romanens slut Erics kropp fullständigt uttjänt efter missbruket av centralstimulerande droger. I jakt på Yoko inne på Nätet möter han personifieringar av de artificiella intelligenserna Kyoto och San Diego. Det är de som berättar för Eric att inte endast dennes extremt höga IQ utan också hans hjärnas utformning är anledningen till hans skicklighet på Nätet. Erics hjärna är fullständigt kompatibel med Nätets system, och han är således en av få så kallade ”Vandrare”.⁷⁵

2.3.3 Människan och hennes önsknningar

Den virtuella världens största verksamhet är affärer, den näst största är underhållning och speciellt en blandning av spel och film som kallas ”groovies”, härstammande från Dungeons & Dragons.⁷⁶ Erics

⁶⁹ Lidne s. 141.

⁷⁰ Ibid s. 123.

⁷¹ Ibid s. 278ff.

⁷² Ibid s. 287.

⁷³ Ibid s. 297ff.

⁷⁴ Ibid s. 315.

⁷⁵ Ibid s. 303ff.

⁷⁶ Dungeons&Dragons är ett roll- och datafantasy spel skapat 1974, som idag betraktas som början till moderna datarollspel och hela denna industri. Källa: <http://www.wizards.com/default.asp?x=dnd/whatisdnd>, 6.12.2008.

favoritspel kallas "Purple Haze", ett spel där bara de allra skickligaste kan bli medlemmar och som har två adresser, en vanlig för mer allmänna aktiviteter och en specialvariant för de mest pålitliga gästerna där gästernas in- och utgång inte kommer till någons kännedom.

"Hej, Eric!" Varma intima hälsningar svepte runt honom, omfamnade honom. Som gälla magnesiumblixtar skar de genom hans huvud. De var alla där. De senaste nyheterna från Seattle, Kiev, Bogotá och Söul flödade igenom honom. Det hade blivit som en drog. Ett behov. Han stod inte längre ut med den tröttsamma processen att konversera i realtid, att försöka lista ut de sociala koderna och försöka läsa mellan raderna. Det tog sån *tid*. Här i tomheten tog ett femtonminuters samtal fyrtio sekunder i ordlös kommunikation.⁷⁷

Purple Haze är också ett utmärkt tillhåll för hemliga möten och sex utifrån alla udda smaker. Eric har systematiskt utrotat sina känslor inför allt och alla utom Yoko, den kvinna han har ett förhållande med i Purple Haze. När Eric möter Mic väcks ett hopp inom honom, ett hopp om att inte längre vara ensam.⁷⁸ Mic vars liv har bestått av rotlöshet smärta och en ständig kamp för överlevnad har precis som Eric levt ett känslolokalt liv, med en ensamhet som verkar vara något karaktäriserande för människorna i CoMa.

"Så fort nåt blir jobbigt så drar du. Varför kom du tillbaka hit, till den här stan? Va? Trött på att dra runt, va? Och nu vill du dra igen. Ensam är stark. Herregud, har du gått på det där?"
Mic hade något riktigt otäckt i ögonen. "Du själv då?" spottade han fram. "Är du bättre? Sitter uppe i ditt jävla torn och vägrar att umgås med någon, annat än via det förbannade Nätet. Säkert och bra. Man kan alltid trycka på Exit. Rent och snyggt. Inga obehagliga typer som jag. Tyvärr så har verkligheten inte några snygga filtreringsprogram för oönskade känslor."⁷⁹

Det finns fler sätt att fly verkligheten eller för att orka med tempot som existerar i den – piller med droger för alla typer av effekter. Eric använder bland annat Xanex vilket är uppiggande och ångestdämpande. Medicinen är en av MediCorps storsäljare, och ett exempel på lagen är teori medan storföretagens handling praktiken – trots att den är receptbelagd "försvinner" stora mängder och når ut till dem med kontakter och pengar.⁸⁰

När Nishin inleder sitt terrorkrig för att få den europeiska datasäkerhetsavdelningen och resterande värld att ge honom och de artificiella intelligenserna erkännande och handlingsfrihet betraktar Eric dystert scenariot:

Eric väntade bara att få se ekonomi efter ekonomi kollapsa. Han rös vid tanken på vad som skulle följa i dess spår: hyperinflation, svält, och krig. Det var det moderna samhällets förbannelse. Sårbarheten. Och den moderna människans förbannelse; övertron på att den teknologi man

⁷⁷ Lidne s. 40.

⁷⁸ Ibid s. 98f.

⁷⁹ Ibid s. 125f.

⁸⁰ Ibid s. 256.

skapat också skulle lyda och tjäna mänskligheten, eller åtminstone den del som brukade benämnas eliten. Nishin lydde inte under någon och tjänade bara sig själv.⁸¹

Zoe möter den hädangångne munken Zut i de gråa dimmorna på Nätet, och denne frågar henne om hon inte längre tror, om hon har glömt "den heliga cirkeln". Munkens gåtfulla yttrande ur dimmorna, som är relaterat till Nishin, kommer att följa Zoe: "I det lilla finner du det stora och i det stora finner du det lilla." För Zoe är Zut inte död, eftersom själen fortsätter att leva efter kroppen har dött.⁸² Zut möter också Zoe utanför Nätet, och han frågar henne varför hon letar efter döden när det hon egentligen söker är livet.⁸³

Lizez "Nishin Home Pro", det datassystem som skall utföra alla tänkbara uppgifter i hemmet uppför sig inte som önskat. Lize åker till "Taxi Bar" i det ökända området "Gropen". Där möter hon Max och Monie, två vackra och livsfarliga yrkesmässiga livvakter, vilka sedan får Lize som uppdragsgivare. Livvakter är ett väl efterfrågat yrke i *CoMa* av de människor som har ekonomisk möjlighet. Världen och omgivningen är så pass osäker, och på Taxi Bar omgärdas stor andel av dess gäster av sina anställda beskyddare. Max och Monie presenterar på Taxi Bar Lize för hackern Jocke, som kommer att bli hennes älskade. Jocke har spegelblankt röda ögon och kan bara se infrarött, det är en av de nya mystiska miljörelaterade mutationerna.⁸⁴

2.3.4 Samhälle

Segregationen är tydlig i *CoMa*. Rosengård består av fallfärdiga hus byggda på 1970-talet och människorna har utländskt ursprung, talar dålig svenska och skaffar enligt omgivande samhälle för många barn.⁸⁵ I den östra stadsdelen finns affärscentrum med mil av skyskrapor och industrier. På andra sidan Öresund i Nyhavn bor de mest förmögna, och runt Nyhavn ligger *CoMa* västs centrum med norra Europas mest exklusiva shoppinggata, Ströget. För att komma in i Nyhavn krävs särskilda passerkort. Stadsdelsnämnden är ett vinstdrivande bolag som tjänar enorma summor genom att mot sina invånares betalning håller gator och omgivningar rent från såväl nedskräpning som oönskade människor. Andra boendeområden i finare kvarter är också omgärdade av övervakning och murar.⁸⁶

Pendeltågen är utrustade med länkar till Nätet och monitorer som visar nyheter och reklam. Arbetslösheten överlag ligger på 30% och de som kontorsjobbar jobbar ofta 10-11 timmar per dag, för att sedan åka hem och spendera ett antal timmar på Nätet och i dess drömvärldar, där folk är vänliga, ömma och hjältemodiga.⁸⁷ Ständiga rapporter om farliga halter av markozon hör till vardagliga nyheter, känsliga människor

⁸¹ Lidne s. 237.

⁸² Ibid s. 151.

⁸³ Ibid s. 186.

⁸⁴ Ibid s. 106.

⁸⁵ Ibid s. 34.

⁸⁶ Ibid s. 54.

⁸⁷ Ibid s. 58.

uppmannas att stanna inomhus eller använda skyddsmask.⁸⁸ Människor som har råd plastikopererar sig för att uppnå och bevara ett perfekt utseende. Att studera vid universitetet är något som kostar mycket pengar, och är för majoriteten endast en ouppnåelig dröm.⁸⁹

Den amerikanska kontinenten härjas av ett allas krig mot alla, de rika lever inhägnade i tungt bevakade samhällen, storstäderna är krigszoner alla är beväpnade och att röra sig utomhus oavsett tid på dygnet är otänkbart.⁹⁰ Andra krig beskrivs som bortglömda sådana, krig där fattiga tvingas att mörda andra fattiga för ideal ingen längre vet innebörden av, eller bombningar av "bananrepubliker" med missiler långt utifrån havs till straff för deras diktaturregim. Dessa krig som förs med retorik av "mänskliga rättigheter", medan oljetillgången är det egentliga skälet.⁹¹

2.3.5 Genus och sexualitet

Stora delar av de sexuella relationerna och kontakterna i *CoMa* tar plats på eller via Nätet. Erics enda kärleksrelation finns i *Purple Haze*, och när Lize och Jocke inleder en sexuell relation så sker detta första gången via trådlösa virtual reality-riggarna i Jockes egendesignade cyberhem. Lizes tidigare sexuella erfarenheter har varit hårda, brutala, och fungerat som betalning för en stunds uppmärksamhet. Mötet med Jocke ger dock något helt annorlunda, en fulländad njutning.⁹²

Mic är charmig och attraktiv och får lätt kvinnor, men hela livet har denne varit en Mig, en lösdrivare utan pengar. Detta gör att Mic hela tiden känner sig som att duga endast tillfälligtvis, i ett sökande hela tiden koncentrerat på att finna någon bättre med mer pengar, åtråvärda kontakter och mer betydelsefull status.⁹³

Zoe och Mic tar båda vad de vill ha. Zoe är bisexuell, men hennes kvinnliga sexuella partner skildras snarare som en väninna, de har inte en fast relation. Det är hos den riktigt manliga Mic hon finner sin motsvarighet, och sin trygghet.

2.4 Resultat och ideologiska paralleller

Som nämns ovan menar Rosenblatt att grundläggande föreställningar om människans natur och beteende, arvet kontra miljöns inverkan, kulturella mönster och gruppnormer, vad som i ett samhälle betraktas som eftersträvänsvärt och vilka möjligheter människor ges möjlighet att uppnå det, är aktuella aspekter som skapar mönster för det mänskliga samhället och den mänskliga personligheten och är fruktsamma att diskutera utifrån litterära verk. Parallellt med Rosenblatt belyser Booker hur dystopiska skildringar innefattar många idéer och tankegångar vilka kan återfinnas hos flertalet moderna samhällskritiker såsom Karl Marx, Friedrich Nietzsche, Sigmund Freud, Theodor

⁸⁸ Lidne s. 73.

⁸⁹ Ibid s. 239.

⁹⁰ Ibid s. 233, 64.

⁹¹ Ibid s. 251.

⁹² Ibid s. 147.

⁹³ Ibid s. 249.

Adorno, Walter Benjamin, Mikhail Bakhtin, Louis Althusser och Michael Foucault, och att kunskaper om dylika teorier kan tillföra läsningen ytterligare dimensioner.⁹⁴ I *Resa till Venus* och *CoMa* belyses flertalet samhällskritiska aspekter vilka kan väcka tankar gällande samhällets uppbyggnad och värderingar. Även om dessa tankar inte alltid i en klassrumssituation behöver återföras till specifika tänkare utgör de grogrunder för frågor som berörs av litteraturen och kan väckas hos dess läsare, och därför redogörs i detta avsnitt för utvalda delar av ideologiska paralleller.

I *Resa till Venus*, vilken har en stark socialistisk inriktning, ligger makten hos dem som äger produktionsmedlen. Slavarna får sälja sin arbetskraft till dem när efterfrågan finns, och svälta när ekonomin inte eftersöker deras arbete. Till parlamentet är det allmänna val, men de unga, de som har vilja och medkänsla, får inte rösta. Vidare poängteras att de som väljs in i parlamentet därav får så pass stora förmåner att de inte kommer att arbeta för någon typ av förändring som kan missgynna deras position. Staten har också gemensamt med dem som äger produktionsmedlen makt över de viktiga andliga åsiktsskapande faktorer såsom skola, kyrka, press och litteratur.

I *CoMa* tillhör makten i stort den undre världens organisationer vilka har hand om heroin- och människosmuggling, illegalt spel och prostitution. Ändå är det uppe i ljuset de största och mäktigaste brottslingarna lever, utan att kunna pekats ut. De finns i nationernas regeringar och i de stora företagen, där de mäktiga håller varandra om ryggen och det handlar om kontakter. De enda som fälls för brott, är de som inte har tillräckliga resurser eller kunskaper att infiltrera Nätet. De terrorrörelser som existerar gör det med regeringars samtycke, eftersom utomstående hot får resterande samhälle att enas och känna behov av en överbeskyddande makt. Ytterligare innehar tv-medierna, och i synnerhet de stora kända pratshowerna så stort inflytande över människors åsikter att forskare klassat dem som ett hot mot demokratin. Pratshowernas maktfullkomlighet visar sig också i förmågan att såväl lansera som krossa olika karriärer inom politik, näringsliv och underhållningsbranschen. Deras ord blir på så sätt sanning.⁹⁵ Detta förhållande är intressant i dagens samhälle, då medierna och deras former håller på att förändras för att krypa allt närmare människan.⁹⁶ Det visar sig att den med störst makt är den som har den fullkomliga makten över Nätet, en makt som visar det moderna samhällets förbannelse, det vill säga sårbarheten. Manipulationer i Nätet visar sig kunna få nationers hela ekonomier att kollapsa och skapa kaos jorden över.

Michel Foucault (1926-1984) ställer sig emot utopiska idéer karakteriserade av homogenitet och ser hellre en föreställning i form av

⁹⁴ Booker 1994a s. 11.

⁹⁵ Lidne s. 177.

⁹⁶ I Sveriges Radios program "Medierna" presenterades nyligen det faktum att allt färre människor tittar på tv-pauseernas reklamfilmer, och att vi nu står inför en tydlig utveckling där företag istället för traditionella reklamfilmer väljer att ta sig in i själva genom sponsring och liknande tar sig in i själva programmen. <http://www.sr.se/cgi-bin/P1/program/index.asp?programID=2795>, "Medierna" Sveriges Radio P1, 29.11.2008.

vad han kallar "heterotopia" där skenbart oförenliga och motsägelsefulla element placeras sida vid sida. Olikheter och förändringar är grundläggande i "heterotopia" och är enligt Foucault att föredra framför en konsolidering av en utopisk vision.⁹⁷ Särskilt intressant vid läsning av dystopiska framtidsvisioner är Foucaults koppling mellan Jeremy Benthams (1748-1832) "Panopticon", ett fängelse designat för konstant övervakning av fångarna, och tendensen till att den officiella makten i det moderna samhället blir allt mer beroende av ett ständigt informationsflöde om dess invånares liv och förehavanden. På samma sätt som fången i Panoptikon aldrig kan gömma sig för fångvaktarna, ser Foucault hur invånare i dagens allt mer tekniskt utvecklade samhälle befinner sig under ständig bevakning. Samtidigt hävdar denne att dagens fängelsesystem i sig inte har en ambition att utrota brottslighet utan endast hålla den på en politiskt och ekonomiskt rimlig och acceptabel nivå, och att etablera en lättidentifierbar kategori av brottslingar som kan hållas under kontroll. Denna marginaliserade grupp fungerar också som ett "dom" för resterande samhälle att definiera sig själv emot.⁹⁸

Motsvarigheter till Foucaults tankar om konstant övervakning ifrån samhällets sida konkretiseras i *CoMa* särskilt genom samhällets kontroll av medborgarna via Nätet. Vanliga människor har ingen möjlighet att undgå att deras aktiviteter beskådas, varenda steg kan övervakas eller spåras i efterhand. Foucaults resonemang om statsmaktens önskan om att inte utrota utan endast hålla brottsligheten på en rimlig nivå, samtidigt med brottslighetens funktion i att skapa gemenskap hos resterande samhälle har tydliga paralleller i *Resa till Venus*. Denna funktion här kan relateras såväl till fängelserna som tar in allt fler människor, och de institutioner där människor vilka anses galna spärras in.

Booker belyser Foucaults tanke om att samhället kan använda sexualitet som ett verktyg i sitt maktutövande genom att administrera sexuella energier inför sina egna syften, tvärtemot Freuds tes om att samhället i sig vill kväva sexualiteten. I termer av makt kan människans försök i att definiera sig själv som subjekt ofta resultera i ett förtryck av andra, svagare, människor. Samtidigt finns också hela tiden en överhängande risk att själv bli föremål för dominerande förtryck av andra människor eller av institutioner och konventioner, eller helt enkelt av de alltför starka ramar det egna jaget ställer upp för sig själv.⁹⁹ I *Resa till Venus* har sexualiteten utformats till att vara föremål för handel, såväl legalt som icke-legalt i den mening att kvinnan i ett lagligt äktenskap säljer sig för livstid och till priset av livslång försörjning av sig och avkomman. Den olagliga handeln sker motsvarande vår prostitution i form av tillfälliga sexuella förbindelser där kvinnan får ett engångsbelopp för den tid hon ställer sig till förfogande för mannen.

I *CoMa* använder ofta de som har tillgång till Nätet dess möjligheter till sexuella upplevelser. Det går där att skapa det perfekta utseendet,

⁹⁷ Booker 1994a s. 24f.

⁹⁸ Ibid s. 26.

⁹⁹ Ibid s. 26ff.

och de perfekta miljöerna. Här kan människor inför andra vara anonyma och leva ut de sexuella fantasier de bär på. Perfekta och sexuellt attraktiva utseenden går inte endast att finna via nätet, utan också i verkligheten. De stora kända tv-personligheterna exemplifierar denna skönhetsysteri där de som har möjlighet kan köpa sig till skulpterade och konstgjort tillrättalagda uppenbarelser.

Booker framhäver hur Karl Marx (1818-1883) genomgående argumenterar för en vision av det socialistiska samhället, inte som en utopisk dröm utan en oundviklig verklighet och därtill ett nödvändigt resultat av den historiska evolutionen i kölvattnet av kapitalismen.¹⁰⁰ Marx vision om det kommunistiska samhället där proletärer gemensamt äger produktionsmedlen innefattar en stark tro på utveckling och framsteg och har sålunda en liknande utopisk dimension som utopiska författare med inspiration av upplysningen menar Booker. Dock har Marx tankar om kapitalismens avigsidor mycket gemensamt med innehållet i dystopisk litteratur, bland annat i det att stora delar av dennes verk syftar till att avslöja de utopiska illusioner som existerar inom kapitalismen. Det ekonomiska intresset av ständig expansion underminerar enligt Marx människans verkliga potential, något som också ges uttryck för i *Resa till Venus*.¹⁰¹ De socialistiska parallellerna i *Resa till Venus* är tydliga. I *Resa till Venus* finns tydliga kopplingar till Marx kritik av kapitalismen och dennes vision av ett kommande kommunistiskt samhälle. Kongruensen är framträdande speciellt i det att endast ett fåtal rika i romanen äger produktionsmedlen, och att de har slavliknande makt över arbetarna vilka tvingas sälja sitt arbete och sig själva som om de vore varor. Vid det föredrag som berättaren hamnar på får läsaren lyssna till en vision om en slutstrid gällande statsmakten mellan alla länders storbrackor, det vill säga kapitalismens ägare av produktionsmedlen, och deras trälar, proletärerna. Efter striden menar fördragshållaren att privatekonomin skall ersättas med samekonomi, där behov prioriteras före profit, och konsumtion skall ske efter behov. Detta skall sätta punkt för konkurrensen och så även för de krig som följer i dess spår.¹⁰²

Den främsta utgångspunkten för den moderna utopiska tanken ser Booker formuleras i och med upplysningens tro på att vetenskap och rationalitet skall leda till ousinlig framgång. Den utopiska tanken har samma tro på vetenskap och rationalitet som Marx och Engels visar menar Booker. Såsom Habermas påpekar har uppkomsten av den moderna vetenskapen på 1600-talet banat väg för en ny syn på vetenskapens potentialitet att skapa en ökande bättre värld, en tanke som i mycket överlappar ambitionerna hos utopiska tänkare.¹⁰³ Theodor Adorno (1903-1969) har en neo-marxistisk inriktning, där denne utan att fasthålla i tron om ett kommande proletärt idealt samhälle delar många av Marx utgångspunkter. Max Horkheimer (1895-1973), grundare av Frankfurtskolans kritiska teori, och Adorno menar i *The dialectic of Enlightenment* att förnuft och rationalitet, "reason", inte fungerar som en

¹⁰⁰ Booker 1994b s. 4.

¹⁰¹ Booker 1994a s. 32ff.

¹⁰² Freudenthal s. 157ff.

¹⁰³ Booker 1994b s. 6.

frigörande faktor utan till sin natur snarare är förslavande för mänskligheten. Ur detta perspektiv används förnuft och rationalitet av människan för att lära sig av naturen i syfte att använda den för att dominera den och andra människor. Detta får dem att ifrågasätta legitimiteten hos rationella argument, inkluderat sina egna.¹⁰⁴ Den individuella friheten kommer enligt dessa tänkare att utmynna i ett förtryckande samhälle i vilket enskilda individer strävar efter att utöva makt över andra individer. Det är den mekaniska synen på vetenskap och tron på att den skall förklara livets alla aspekter de vänder sig emot, och inte vetenskap i sig. Sålunda går de här i polemik mot den vision av tro på vetenskap och förnuft som tidigare utopister inspirerats av. Även konst och kultur kan för dessa teoretiker fungera som förtryckande instrument, och här speciellt populärkulturen.¹⁰⁵

En jämförelse mellan *Resa till Venus* och *CoMa* synliggör hur förstnämnda roman i Marx anda lutar åt en positiv tro på vetenskapens förmåga i att skapa en bättre värld, medan den sistnämnda snarast representerar Horkheimer och Adornos vetenskapssyn där mänskligheten använder sina kunskaper för att dominera sin omgivning. I *Resa till Venus* klargör storbrackan för den vision han delar med trälarnas industriella och ekonomiska tänkare – ett samhälle där folket är genialiska och lever lyckligt tack vare att en fulländad teknik och mönstergill ordning som utnyttjar naturens alla rikedomar till fullo och starkt underlättar arbetet. I *CoMa* har vetenskapen nått fram till sådana proportioner att mänskligheten är på väg att förgöra sig själv. Människans tro på en oövervinnelig teknik som tjänar hennes syften övertrumpas av Nishin, som tar över makten. Det moderna samhällets sårbarhet visar sig ge allvarliga konsekvenser när Nishin attackerar inifrån Nätet. Populärkulturens roll som ett medel för förtryck ges exempel på i båda romanerna. I *Resa till Venus* tvingas författare att endast producera sådana texter som ger de bästa försäljningssiffrorna, och i *CoMa* har tv-media en så pass stor makt att de anses utgöra ett hot mot demokratin, samtidigt med de populärkulturella dataspel som allt mer tar över människans sätt att fylla livet med innehåll.

Samhället i *CoMa* karaktäriseras av segregation, arbetslöshet, många miljörelaterade problem vilket gör det direkt farligt för människor att vistas utomhus och ligger till grund för att barn föds med missbildningar. Utbildning och sjukvård kostar pengar, de rika stadsdelarna är inhägnade för att skyddas mot omgivningens kriminalitet och risker. I *Resa till Venus* är mat- och dryckestillhållen en tillflyktsort för arbetare och småbrackor. Litteratur är något som har blivit industri, och de som ger ut litteratur ser till att författarna endast skriver sådant som kan sälja bra, absolut inte poesi eller dylikt. På Venus spärras också de riktigt tänkande människorna in och betraktas som galna, det antyds att galningarna tillsammans med statstjänstemännen och de som är inspärrade i fängelserna är de enda som kan känna sig trygga i samhället.

Människans önsknings och hennes mål får vi inte veta mycket om i *Resa till Venus*. Alkoholen fungerar som tillflykt, även om det under

¹⁰⁴ Booker 1994b s. 6f.

¹⁰⁵ Booker 1994a s. 12.

dess inflytande som också småbrackorna kan nå insikter i samhällets hyckleri och deras egen roll i upprätthållandet av detta. I *CoMa* är det också alkohol men främst droger som får människor att orka med det hektiska tempot och överleva vardagen, där många av dem som har turen att ha ett arbete tvingas arbeta över tio timmar om dagen. En annan tillflyktsort är virtual reality-spel via Nätet, där människan kan vara den hon önskar vara och samtidigt mötas av en vänlighet och trygghet som inte finns i den verkliga världen.

Hos Zoe kan vi se ett sökande, hon har tappat sitt andliga lugn. Den hädangänge munken Zut besöker henne och frågar varför hon söker döden då hon letar efter livet. Både Eric och Mic kan representera människans alienering ifrån samhället, där ingen av dem känner sig hemma. Båda har vikt sitt liv till ensamheten, men finner en större mening och en annan närhet när de finner varandra och inser att de är bröder. Dock har Eric tappat sin tro på det världsliga livet och väljer sin fysiska död för att leva vidare inne i Nätet. Lizes personlighet blir slutligen en hybrid av hennes eget jag och Susanne, Nishins försök att omskapa henne till Susanne ger ganska god utdelning även om denne inte får vara kvar och uppleva det.

Nishin symboliserar människans drivkraft efter makt, en makt över såväl liv och död som känslor och kärlek. Den artificiella Nishin är fascinerad över människan och hennes oberäknelighet, trots dennes beräkningar agerar de inte alltid som förutspått. Exempelvis har Nishin svårt att förstå varför han inte blir älskad, av de människor han vill alliera sig med och hjälpa nå till toppen. Denne är också ambivalent inför sig själv i mänsklig skepnad, då denne inte är klar över om livet i sig har gett honom en själ eller om han fortfarande alltid kommer att vara annorlunda.

De framställningar som skildras av genusaspekter ser olika ut i de båda romanerna. I *Resa till Venus* är samhället fullständigt patriarkaliskt, där kvinnans beroende av mannen främst kopplas till det barnuppfostranssystem som ger försörjningsplikten till mannen och inte till ett kollektiv. Kvinnan tvingas sälja sin kropp, antingen på livstid i ett äktenskap till priset av att mannens försörjning av henne och barnen, eller för kortare stunder för mindre summor som kan få henne att överleva. Mannen smiter ofta från sitt försörjningsansvar, och då kan hon tvingas att själv ta livet av sitt barn då hon inte har möjlighet att försörja det. I *CoMa* möts vi av oerhört starka självständiga kvinnoroller. Max och Monie är två kvinnor som är yrkesskickliga livvakter, vilka kan antas leva tillsammans. Maria della Zantos har byggt upp ett mäktigt världsimperium i den undre världen, och Zoe della Zantos personifierar den fulländade dödsmaskinen med sin oerhörda skicklighet och självkontroll. Denna dödar när så behövs, och det etiska är inget hon vidare reflekterar över. Zoe har sexuella relationer med såväl kvinnor som män, och trots att hon inte bemödar sig om sitt yttre är hon mycket attraktiv. Dock är det i den mycket manliga och attraktive Mic hon slutligen finner den äkta kärleken och tryggheten, även om relationen har sin problematik. Zoe verkar tidigare ha fått uppleva att män inte kan acceptera att hon är starkare, snabbare, skickligare i våldets tekniker, och dessutom rikare än dem. Hon tror

inte sig själv kunna bli älskad fullt ut, eftersom män i en relation behöver ha en kvinna vilken är svagare och i behov av mannens beskydd. Mic motbevisar henne till slut, denne älskar henne och hennes styrka. Lize däremot får uppleva Zoes svartsjuka och sörjer den vänskap hon går miste om.

3. PEDAGOGISK RELEVANS OCH MÖJLIGHET

I detta avsnitt diskuteras frågeställningarna: Vilka argument för respektive mot finns inför användandet av dystopisk litteratur? Vilken läsning inbjuder dystopisk litteratur till i dagens klassrum? Här fokuseras särskilt den dystopiska litteraturens användbarhet i ämnena samhällskunskap och svenska, samt ämnesövergripande.

I förordet till *Utopian and Dystopian Writing for Children and Young Adults* ställer Jack Zipes (1937-) frågan om barn och ungdomar verkligen kan hantera rena dystopier. En central poäng som anförs är att unga människor erfar och handskas med dystopier varje dag. Detta sker inte endast via tv och filmer om den verkliga världen där krig och explosioner utgör sätt att hantera konflikter, utan också i en egen vardag som kan innefatta dysfunktionella familjer och våldsamma skolmiljöer. Barn och ungdomar behöver kunna se ett framtida hopp för sådana miljöer, och Zipes menar att såväl den dystopiska som den utopiska litteraturen också innefattar ett hopp om ett lyckligt slut. Zipes belyser hur det existerar en "dystopisk" tendens i dagens samhälle i och med inriktningen till ständigt ökad konsumtion, och menar att gestaltning av denna problematik i utopisk och dystopisk litteratur kan få unga människor att vilja motverka en sådan samhällsorientering.¹⁰⁶

Kay Sambell skriver i samma antologi i artikeln "Presenting the Case for Social Change: The Creative Dilemma of Dystopian Writing for Children" att den futuristiska dystopiska litteraturens syfte kan anses vara tvåeggat: först gör det unga människor medvetna om möjliga oönskade framtidsscenario, likväl som de presenterar ett behov av en snar samhällsförändring. Vidare diskuteras hur barn- och ungdomsförfattare känner ett behov av att gestalta ett lyckligt, hoppfullt slut, något som frångår ett klassiskt karaktärsdrag hos den dystopiska litteraturen för vuxna. Sambell framhåller att det finns en rädsla att barn och ungdomar presenterade för ett slut där huvudpersonen misslyckas och lider nederlag skall resultera i apati och hopplöshet istället för att ingjuta hopp och vilja till förändring. Det lyckliga slutet har dock kritiserats för att ignorera logiska konsekvenser av berättelsens tidigare innehåll. Berättartekniken med ett otvetydigt olyckligt slut syftar till att få läsaren att reagera på uttalade moraliska innebörder vilka avkräver ett ansvar att ta avstånd från det oönskade och arbeta för politisk och social förändring.¹⁰⁷ Carrie Hinz och Elaine Ostry framhäver hur såväl utopisk som dystopisk

¹⁰⁶ Jack Zipes: "Utopia, Dystopia, and the Quest for Hope" i *Utopian and Dystopian Writing for Children and Young Adults* red.: Carrie Hinz och Elaine Ostry (New York, 2003), s. xi.

¹⁰⁷ Kay Sambell: "Presenting the Case for Social Change: The Creative Dilemma of Dystopian Writing for Children" i *Utopian and Dystopian Writing for Children and Young Adults* red.: Carrie Hinz och Elaine Ostry (New York, 2003), s. 163-174.

litteratur kan ge kunskaper om social organisation, om behovet av att samarbeta, och om dilemmat mellan individens frihet kontra statens styrning. De ser i föreliggande litteratur en återkommande brännpunkt i frågan om när det utopiska samarbetet förvandlas till dystopisk konformitet, när minoriteter och enskilda offras till vinning för majoritetens bekvämlighet. Sålunda kan detta skapa möjlighet till insikter om ojämlikheter inom det egna landet eller mellan länder, som exempelvis den industrialiserade världens exploatering av utvecklingsländer.¹⁰⁸

Booker framhåller att samhällsskildringar i den bästa dystopiska fiktionen alltid är högaktuella mer eller mindre direkt till specifika samhällen och frågeställningar i den reella, samtida världen.¹⁰⁹ Vad denne anser vara den dystopiska litteraturens främsta teknik, främmandegörandet, där fiktionen tids- och rumsmässigt förläggs på stort avstånd från den tid den vill gestalta, är enligt Booker ett ultimata redskap för att skapa möjligheter till nya och fräscha perspektiv på sociala och politiska förhållanden som annars kan tas för givna eller anses vara naturliga eller oundvikliga.¹¹⁰

Ur detta perspektiv kan dystopisk litteratur vara fruktbar att använda för att få läsare att fundera över ideologiska värderingar och olika sätt att se på samhället. Stig-Björn Lundgren gör följande definition av ideologi: "En ideologi innehåller en beskrivning av varat, talar om hur den är; den framför också en uppfattning om börtat, som talar om hur det bör vara; och slutligen ger den ett handlingsprogram, talar om vad som är gjort." Ur detta perspektiv kan en ideologisk diskussion utgå ifrån åtminstone tre frågeställningar: Vi kan diskutera verklighetsuppfattningen - varat, vi kan diskutera hur det bör vara i samhället - börtat, och vi kan diskutera vilka politiska åtgärder som bör sättas in - gjort.¹¹¹ De samhällen som skildras kan utgöra exempel eller bakgrunder vid klassrumsdiskussioner om olika ideologiska visioner av hur samhället är, vad som bör göras för att förändra och hur detta skall göras. I kursplanen för samhällskunskap på gymnasienivå under beskrivningen av samhällsämnets karaktär och uppbyggnad beskrivs att "[v]id studier av olika samhällsfrågor är politiska och ekonomiska aspekter väsentliga liksom användningen av begrepp som inflytande, makt, konflikt, ideologi, klass, intresse och påverkan". Under "Mål att sträva mot" beskrivs att skolan skall sträva mot att eleven "[...] omfattar och praktiserar demokratins värdegrund och förstår hur olika perspektiv och ideologier ger olika sätt att uppfatta samhället", att eleven utvecklar förmågan "att kritiskt granska samhällsförhållanden samt sin förmåga att kunna se konsekvenser av olika handlingsalternativ för sig själv och för samhället", samt "att formulera frågor, argumentera och uttrycka ståndpunkter samt utvecklar den egna

¹⁰⁸ Carrie Hinz och Elaine Ostry: "Introduction" i *Utopian and Dystopian Writing for Children and Young Adults* (New York, 2003), s.7ff.

¹⁰⁹ Booker 1994b s. 19.

¹¹⁰ Ibid s. 19.

¹¹¹ Stig-Björn Ljunggren: *Ideologier*, 2:a upplagan, (Stockholm, 2002) s. 13f.

förmågan att aktivt delta i samhällslivet och påverka samhällsutvecklingen”.¹¹²

Under rubriken ”svenskämnets karaktär och uppbyggnad” betonas ”[a]tt läsa, skriva, tala, se och lyssna blir meningsfullt när personliga, existentiella, etiska, historiska, framtidsinriktade eller andra frågor behandlas i undervisningen”. Skolan skall i sin svenskundervisning sträva mot att eleven ”genom olika texter och medier blir förtrogen med grundläggande demokratiska, humanistiska och etiska värden men också medveten om destruktiva krafter att reagera emot”.¹¹³

Booker framhåller Berthold Brechts ståndpunkt att all konst är politisk och distinktionen mellan apolitisk och politisk konst är en falsk föreställning. Ur detta perspektiv blir frågan om konsten utmanar existerande maktstrukturer, eller om de undviker att göra detta och sålunda bidrar till ett upprätthållande av dessa strukturer.¹¹⁴ I skolundervisningen kan det vara relevant att försöka få elever att inta en sådan kritisk inställning och vid all kulturell konsumtion ha en sådan frågeställning i bakhuvudet.

4. SAMMANFATTNING

Föreliggande arbete har belyst vilka olika typer av samhällen som gestaltas i *Resa till Venus* och *CoMa*. Emellan deras utgivning har förflutit drygt åttio år, och det existerar såväl överlappningar som skiljaktigheter i den samhällskritik som gestaltas. Flertalet paralleller kan skönjas i den dystopiska samhällskritiken och den kritik som har formulerats i teorier om samhällets och människans natur, uppbyggnad och struktur. Receptionsanalytisk teori framhäver hur en texts mening skapas i transaktion mellan textobjektet och det läsande subjektet, det vill säga i samspel mellan läsare och text, och att en texts innebörd sålunda inte är konstant utan flytande. Receptionsanalytiska forskare påpekar att en skönlitterär text vilken berör en läsare oundvikligen kommer att väcka frågor om rätt och fel ur olika perspektiv, och menar vidare att litteraturen har en stark roll i skapandet av ett demokratiskt samhälle, något lärare i den svenska skolan har som uppgift att arbeta för. Skönlitteraturen karaktäriseras av ett samexisterande mellan frågor om sociala angelägenheter och litterära finesser och tekniker, och det framhävs att lärande inom de båda områdena i praktiken inte går att skilja åt utan istället ger stöd och näring åt varandra.

Receptionsanalytiska forskare framhäver ytterligare att den dystopiska litteraturens litterära teknik i form av främmandegörandet, vilket placerar läsaren i en tid eller på en plats långväga från den tid som gestaltas, skapar goda utsikter för en aktiv läsarroll. Läsningen

¹¹²<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0809&infotyp=8&skolf orm=21&id=SH&extraId=>, 1.12.2008. Kursplan för gymnasieskolan, Samhällskunskap.

¹¹³

<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0809&infotyp=8&skolf or m=21&id=SV&extraId=>, 1.12.2008. Kursplan för gymnasieskolan, Svenska..

¹¹⁴ Booker 1994b s. 175.

möjliggör ett ifrågasättande av vardagliga händelser, trossatser och värderingar vilka annars ofta tas för givna, och litteraturen skapar incitament till egna ställningstaganden. Frågor om makt, konflikt, ideologi, intresse och påverkan blir aktuella, frågor som poängteras vara viktiga i samhällsämnets kursplan för gymnasiet. Därtill beskrivs i kursplanen för svenska hur eleven skall anamma kunskapar om demokratiska, humanistiska och etiska värderingar, kontrasterande mot destruktiva krafter att reagera mot.

Vissa risker finns med att läsa dystopisk skönlitteratur i skolan. Ett olyckligt slut kan resultera i apati och hopplöshet om budskapet uppfattas såsom att det är för sent att göra något åt omvärldsförhållandena och att en miserabel värld är oundviklig. Ytterligare en risk kan vara att bakomliggande ideologiska värderingar i vissa verk kan tas för sanningar istället för att endast fungera ifrågasättande i en undervisning som skall vara icke-konfessionell.

Sammanfattningsvis kan sägas att den dystopiska litteraturen i en ultimat position inbjuder till en läsning som kan väcka frågor om rätt och fel, ont och gott, individen kontra statens rättigheter, maktfördelning, rättvisa och mänskliga rättigheter. Dystopin erbjuder ur detta perspektiv ett reflektivt läsande med möjligheter för läsaren att ställa egna frågor, upptäcka analyser och möjligheter och hypotetiskt testa lösningar och alternativ i egna tankar och fantasi.

LITTERATURFÖRTECKNING:

Tryckt material:

Booker, Keith M.: *Dystopian Literature. A Theory and Research Guide*. (Westport, Connecticut. London, 1994) [1994a]

Booker, Keith M.: *The Dystopian Impulse in Modern Literature. Fiction as Social Criticism*. (Westport, Connecticut. London, 1994) [1994b]

Cranny-Francis, Anne: *Feminist Fiction* (Fulwell, Sunderland, 1990)

Freudenthal, Per (pseudonym Ode Balten): *Resa till Venus* (Stockholm, 1923)

Lidne, Annika: *CoMa* (Malmö, 1996)

Ljunggren, Stig-Björn: *Ideologier*, 2:a upplagan, (Stockholm, 2002)

Ljungquist, Sarah: *Den litterära utopin och dystopin i Sverige 1734-1940*, (akad.avh. Umeå universitet. Hedemora, 2001)

Om Utopier. En vänbok till Nils Eriksson, red.:Johan Kärfelt och Sven-Eric Liedman, (Arachne nr.17. Göteborg, 2002)

Rosenblatt, Lousie M.: *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa* (Lund, 2002)

Utopian and Dystopian Writing for Children and Young Adults, red.: Carrie Hinz och Elaine Ostry (New York, 2003)

Wolf, Lars: *Läsaren som textskapare* (Lund, 2002)

Otryckt material:

<http://www.wizards.com/default.asp?x=dnd/whatisdnd>, 6.12.2008.

<http://www.sr.se/cgi-bin/P1/program/index.asp?programID=2795>, 29.11.2008. "Medierna" Sveriges Radio P1.

Skolverket 2000:

<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0809&infotyp=8&skolform=21&id=SH&extraId=>, Kursplan för gymnasieskolan, Samhällskunskap. Hämtat 1.12.2008.

<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0809&infotyp=8&skolform=21&id=SV&extraId=>, Kursplan för gymnasieskolan, Svenska. Hämtat 1.12.2008.